

Geliş Tarihi: 16.11.2019
Hakemlere Gönderilme Tarihi: 02.12.2019
Hakemlerden Geliş Tarihi: 06.12.2019

ÇEVİRİBİLİMDE EDEBİ ÇEVİRİ, HERMENEUTİK VE KÜLTÜR KAVRAMLARININ YAPILANMASI

Emel Morel GÖKGÖZOĞLU*

Öz

Çeviri, farklı dillere ve kültürlere sahip olan toplumları yüzyıllardan beri birbirleri ile karşılaştıran ve birbirlerine yakınlaştıran bir eylem olmuştur. Bu yakınlaşmaların beraberinde getirdiği farklı düşünceler, çeviriyi salt bir bilim olarak incelemenin de yolunu açmıştır. Çevirinin tarihsel süreci ve çeviri kuramı ile ilgili konuşmak gerekirse, çeviri biliminin kendi ayakları üzerinde duran bir bilim dalı olmasının günümüze çok yakın bir tarihte gerçekleştiğini görülmektedir. Bu çalışmada, çeviribilim alanında, dil, kültür, anlama ve yorumlama gibi birçok araştırma geleneğine sahip olan bilim dallarının, çeviribilimi ile bütünleşme ve birleşme noktaları incelenmiş olup, edebî çeviri-kültür-hermeneutik kavramları, çevirmenin eylemsel boyutunda nasıl konumlandığı göstermeye çalışacaktır. Bir amaç doğrultusunda hareket eden çevirmenin, konumlandığı çevre ve kaynak metne olan hâkimiyeti göz önünde bulundurulduğunda, çeviri metnini oluşturma sürecinde yüzleşmesi gereken kültürel öge transfer sorunları ve çözümleri, çeviribilimciler tarafından farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Çalışmanın amaçlarından biri, edebî çevirilerde, anlama ve yorumlama girişimi ile başlayan çeviri süreci, düşünce geleneğinden asla kopamayan kültürel

---

* Dr. Öğret. Gör. Balıkesir Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu.
emelmor@yaho.de.

etkileşimler ile birleştiğinde, çevirmenin aktarım sürecindeki yerinin, kuramsal bakış açılarıyla ele almaktır.

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, Edebî çeviri, Kültür, Hermeneutik, Yorumbilim

STRUCTURING THE CONCEPTS OF LITERARY TRANSLATION, HERMENEUTICS AND CULTURE IN TRANSLATION SCIENCE

Abstract

For centuries, translation has been an act of comparison and rapprochement between societies of different languages and cultures. The various ideas created by these convergences have paved the way for studying translation as a pure science. When we talk about the historical process of translation and translation theory, it becomes clear that translation science is a science that has recently become self-reliant. This study examines the points of integration and convergence of disciplines that have many research traditions such as language, culture, understanding and interpretation in the field of translation science, and literary concepts of translation, culture and hermeneutics to show how the translator positions in the operational dimension is. Given the dominance of the translator who acts for a particular purpose, the environment and the source text in which he finds himself, the cultural problems that should arise in the preparation of the translation text, were treated by translators with different approaches. One aim of the study is to examine the translation process that begins with the attempt to understand and interpret literary translations with theoretical perspectives.

Key words: Science of Translation, Literary translation, Culture, Hermeneutics, Interpretation.

Giriş

Çeviri, bugüne kadar insan faaliyetleri arasında en karmaşık eylemlerden biridir. Yüz yıllardır birçok dilbilimci, yazar, filozof ve çevirmen, çevirinin yönleri ve sorunları ile ilgilenmekte, çeviri süreci dilbilimciler tarafından farklı şekillerde ifade edilmektedir. Her ne kadar eskiden beri çeviri yapılmış olsa da, yüz yıllardan beri çeviri kuramı geleneği var olsa da, 20. Yüzyılın bilimleri çeviri ile yoğun ilişkiler içerisinde olsalar da, çeviri sürecinde yer alan faktörleri dikkate alan genel bir tanım bulunmamaktadır. Bunun sebebi olarak gösterilen faktör,

çevirinin karmaşık olan problemlerine bugüne kadar hiçbir bilimsel yaklaşımın bir çerçeve görevi görmemesidir (Apel; Kopetzki 2003:22).

Horace ve Cicero ile başlayan çeviri kuramları, 20. Yüzyılın ortalarına kadar ağırlıklı olarak dinî ve edebî metinlerin çevirileri ile uğraşmıştır. Bağımsız bir disiplin olarak çeviri bilimi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeviri enstitülerinin kurulması ile ortaya çıkmıştır (Siever 2015: 11-12). Dil odaklı çeviri kuramları üzerinde çalışmaların yapıldığı ve ilklerden sayılan Leipzig Okulu ve edebî çeviri çalışmaları ile tanınan Göttinger Okulu da çeviri bilimine azımsanmayacak katkılarda bulunmuşlardır.

Edebiyat kültürün bir parçasıdır. Hangi çeşit eserlerin kültürel olduğu sorusu da dar ve geniş anlamda tartışma konusu olabilmektedir. Ancak dar anlamda bir değerlendirme yapıldığında, bir dil topluluğunda kültürel değere sahip olan eserlerin bu grupta yer aldığı görülmektedir (Köppe ;Winko 2013: 82).

Bu çalışmanın amaçlarından biri, edebî metin çevirisinde kültürel özelliklerin, çevirmen tarafından nasıl yönetildiği ve bu özelliklere nasıl yansıtıldığıdır. Kültürel öğelerin kaynak metinden erek metne aktarılması sürecinde, çevirmenin yazar ve okura yaklaşımı, kültür aktarımcılığı rolünün ne derece önemli kıldığı da açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca hermeneutik ölçütlerin çeviribilimi üzerindeki rolü ve spesifik amaçları, hermeneutik ile ilgilenen Schleiermacher, Gadamar, Heidegger ve Paepcke nin görüşleri ile aydınlatılmaya çalışılacaktır. Çevirmenin çeviri sürecinde toplumsal alışkanlıklarından ve kendi değerlerinden faydalanarak, erek metni meydana getirirken, hermeneutik bağlamda izlediği yol bu kuramcılarının görüşleri ile saptanmaya çalışılacaktır.

Çeviribilimde edebiyat odaklı perspektifler

Tüm metinlerde olduğu gibi, edebî metin çevirisi de, çeviri süreci içerisinde değişikliğe uğramaktadır. Çeviriyi gerçekleştiren çevirmen, çeviri metninin kaynak dilden erek dile olan aktarımının önemli bir kültürel ve dilsel yapılandırma süreci olduğunu bilmektedir. Edebî ve bir o kadar da estetik bir çalışma olan edebî metin çevirisi, çevirmenin hem yazar hem de okur olarak konumlandırır. Çevirmen, bir yandan yabancı bir metni (kaynak metin) yeniden yapılandırmaya uğraşırken, diğer yandan yabancı metni (erek metin) ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda hedef dil ve kitleye hazırlama sorumluluğu altına girer. Schleiermacher çevirmenin içinde bulunduğu çelişkili süreç ile ilgili “Çevirmen ya eser sahibini (yazar) olabildiğince rahat bırakır ve okuru ona doğru harekete geçirir, ya da okuru rahat bırakarak yazarın kendisine doğru hareket

etmesini sağlar” ifadesini kullanarak durum ile ilgili net görüşünün altını çizmiştir (Schleiermacher 2002:43)

Edebî bir eserin çevirisi, başka bir kültüre ait metnin belirli bir dil bağlaması (Bindung) sonucunda ortaya çıkan sanatsal ve yaratıcı bir süreçtir. Bu süreç, kaynak dil veya kültüre ait metnin, hedef dil veya kültürde yeniden oluşturulmasından dolayı, yeni bir içerik ve sanatsal karmaşıklığı beraberinde getirmektedir (Apel; Kopetzki 2003: 37). Bir çevirinin amacı, kaynak kültüre ait metindeki izlenim ve etkilerin, hedef kültüre çevrilen metinde de görülmesi ve çevirisi yapılan metinde, kaynak metinde bulunan tarz ve fikirlere aynı derecede rastlamaktır. Edebî çeviri, bütünlük, form ve içerik birliğini koruma zorunluluğu bakımından üslupsal bir zorluğu beraberinde getirmektedir. Dil ve düşüncenin birbirine sıkı sıkı bağlı olması gerektiği önemli bir gerçektir. Bir kültür aracı olarak görülen çevirmenler, kaynak metnin içerisindeki bilgi ve içeriği çevirmekle kalmaz, hedef dildeki okurun kaynak metinde yer alan ve yabancı olduğu kültür ile ilgili unsurların kavranabilmesi için biçim ve üslubu korumakla yükümlüdür. Çünkü hedef kültüre aktarılacak kaynak dil, o dilin üslubuna son derece hâkim olan bir yazar tarafından yazılmıştır. Kaynak metni anlamayan bir okura, anlayabilecekleri bir metin yaratma düşüncesi, çevirinin önemli ve derin bir yorumlama sürecinden geçtiğini de tartışılmaz bir gerçek haline getirmektedir.

Bir toplumun edebî eserleri, o toplumun kültür yapısının bir parçasını yansıtmaktadır. Çünkü eserin içeriği ve dili, toplumsal çevreden etkilenir ve bu çevreye bağlı olarak gelişir. Çevirinin yeniden yapılan bir üretim olduğunu ve bu yeniden yaratma esnasında özgün ve yaratıcı bir süreçten geçtiğini söyleyen (Levý 1969), “Edebî bir eser, özünü toplumsal bilinçten alır, dil aracılığıyla ve iletişim yoluyla gerçekleşir” diyerek, edebî çevirinin sadece estetik bir dil etkinliği olmadığını, aynı zamanda temelleri kültüre dayanan yaratıcı bir süreç olduğunun altını çizmektedir (Nord 1988:71). Bireysel metinlere ve çeviri alanyazındaki geniş kapsamlı araştırmalara bakıldığında, çevirinin kültürel, edebî ve dilsel öneminin küçümsenemez bir değer olduğu görülmektedir (Koller 2011: 112).

Okur için, okuduğu eserin orijinal esere ne derece benzediği bir kaygı yaratmamalıdır. Önemli olan okuduğu eser ile ilgili edindiği izlenimler ve değerlerdir. Edebî bir sanat eserinin başka bir dile ve kültür bağlamına çeviri yoluyla aktarılması, yabancılaşma ve yorumlama farklılıklarına yol açabilmektedir (Stolze 1992: 33). Bu ayrışmalara sebep olan unsurlardan biri de özel metin öğeleridir (metaforlar, deyimler, alıntılar, imalar v.s). Edebî eserlerde, söylenmeyen, açıkça belirtilmeyen,

kaynak kültüre özgü kavramlar ve metin öğeleri yer almaktadır. Edebî bir sanat eserinin çevirisinde, yazar ve okur arasında aynı kültüre ait iletişimsel bir çerçeve var ise, belirsiz olan metin öğeleri okur tarafından kolayca açığa çıkarılmaktadır. Eğer bu çerçeve paralellik göstermiyorsa, kültürlerarası bir boyuta geçen örtük iletişim (implizite Kommunikation) ile yabancılaşmadan kaynaklanan farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar sadece dilsel kaymalarla değil, yorumsal farklılıklarla da vurgulanmaktadır. Tüm bu döngü göstermektedir ki, kendini dil aracılığıyla ifade eden yazarın karşısında, o yazarın çeviri eşdeğerliliği için önemli olan dil ve üslup özelliğine sahip olması gereken bir çevirmen yer almaktadır. Geniş anlamda bakıldığında çeviri bir kültürel çalışma iken, dar anlamda dilsel bir çalışmadır. Ayrıca hem kültürel iletişimin, hem de iletişim yönü açısından iki taraftan görülmesi gereken iletişimsel bir zorluktur (Koller 2011: 54).

Çeviribilimde hermeneutik vurgusu

Çeviribilime, hermeneutiğin perspektifinden yaklaşıldığında, hermeneutik düşüncenin somut çeviri süreci içerisinde “aktif” olarak yer aldığını görmekteyiz. Bu süreçte çevirmenin asıl görevinin ne olduğu sorusuna da gelince, çeviri eylemini gerçekleştiren çevirmenin kendine ait dünya görüşünü de oyuna sokması, çevirisini yaptığı dilin dünyası ile kendi dünyasını karşı karşıya getirmesi, bir metni çevirmek ve onun anlaşılmasının “Dünyaya metin içinden bir bakış atmak” döngüsünü beraberinde getirmektedir (Cercel 2011). Çevirmenin bu eylem döngüsü ile hem kendi dünyası hem de gerçekten değişen dünya ile uğraşması gerekmektedir.

Yorum bilim ve çeviri arasındaki tarihsel gelişmelerin, Antik dönemde, yorum bilimin, metodolojisinin ortaya çıkması ile başladığı görülmektedir (Stolze 1992: 54). Fakat çeviri ve yorum bilim daha somut bir şekilde ele alınacak olursa, öncülerinin Alman Romantizmi ve Friedrich Schleiermacher olarak kabul edilebilir.

Yorum bilim yaklaşımının merkezinde bulunan okurun anlama süreci, aynı zamanda çevirinin de temel anlayışı olarak kabul edilir (Stolze 2003: 134). Modern hermeneutik, çeviri ile hermeneutik arasında çok sıkı ve derin bir ilişki olduğunu kabul ederek, bu ilişkiye Vermeer “Çeviri en başından beri yorum bilimin ta kendisidir” diyerek, bu ilişkinin öneminin altını çizmiştir (Reiß; Vermeer 1991: 71). Hermeneutik için “Bir başkasının konuşmasını, ama özellikle de yazılı olanı anlama sanatı” diyen Schleiermacher, aslında kuramsal olarak anlama sanatının da (Verstehenslehre) temellerini atmış bulunmaktadır (Becker; Hummel; Sander 2006: 75).

Friedrich Schleiermacher'ın 24 Haziran 1813'te Berlin'deki Kraliyet Bilimler Akademisi'nde, çeşitli çeviri yöntemleri hakkında yaptığı konuşma, aslında uzun zamandır çeviri sorunları için talep edilen metodik problemleri çözme niteliği taşımaktadır (Cercel 2011). İlk Hermeneutik kuramın ilk öncülerinden sayılan Friedrich Schleiermacher (1786-1834) hermeneutik ile ilgili, genel bir tanım geliştirmeye çalışmıştır. Schleiermacher, kelimelerin evrensel şeylerin ve düşüncelerin temsilcisi olduğunu savunan aydınlanma çağına rasyonalist dil kuramcılarının tersine, içsel ve temel düşünce ve ifadelerin aynı şey olduğunu savunmuştur. Anlamanın çift karakter olduğunu ifade eden Schleiermacher, ilkinde gramer yönü ağır basan dilden çıkarılmış (gramatik yöntem), ikincisine de düşüncede gerçek olan, dilin bireysel yönünün altını çizerek, yazarın bireysel tarzını ve konunun bireysel ele alış biçimini vurgulamış, buna da psikolojik yöntem demiştir (Apel; Kopetzki 2003:22) Schleiermacher'ın çeviri kuramına bakıldığında, anlamanın manasını çeviri sürecinin üstüne tuttuğu görülmektedir. Böylece öznellik sadece çevirmenin bir özelliği değil, yazar ve okurun da bu özelliğe sahip olmaları gerekliliği ortaya çıkarmıştır. Burada, dilin genel sistemi dışında, metnin bireyselliği üzerinde durulması, bireysel dil kullanımının öznel yorumu dikkate alınmıştır (Stolze 2003: 56).

20. yüzyıla gelindiğinde, çeviri ve yorum bilim alanında Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer ve Paul Ricoeur un da önemli çalışmalar yaptıkları görülmektedir.

Heidegger'e göre her şeyi anlamak, dilsel, geçici ve de var olan bir davranıştır. Anlama daima varoluşun tarihselliğine dayanır ve ona göre çeviri tarihsel varlıktan doğarak geçmişin bir anısı olarak hüküm sürmektedir (Becker; Hummel; Sander 2006: 221). Metni kavramaya çalışan bir kişi, önceden belirli bir bilgiye sahip olarak bu bilgi doğrultusunda uygun olanı anlayabilir diyen Heidegger, bu ön bilginin veya ön görüşün temelinde bir ön yapının mevcut olduğunu belirtmektedir. Anlamaya ve çözülmeye çalışılan bir metin öncelikle ön yargılarımız aracılığıyla anlaşılır hale gelmektedir. Heidegger'in hermeneutik kuramını çeviri ile bir araya getirmesi ise, çeviriyi düşünce ufkuna yerleştirmesi ile olmuştur. Çeviri sorunlarını düşüncelerin ana motifleri ile birleştiren Heidegger, buna var olma sorusu demektedir. (Seinsfrage)

Dil ve çeviri ontolojisi Heidegger'e göre, insanın var olma yapısında olan bir unsurdur. Böylece insanın dünyası, dil ile etkinleşir. Bu durum, insanın kendi dünyasını sadece dil aracılığı ile çevirmesi değil, dil unsurunun insanın dünyasını kapsadığından dolayı, kendi başına dünyanın da bir dil çevirisi olmasından kaynaklanır (Cercel

2011:2). Bu nedenle, hermeneutik ile çeviri arasında bir bağlantının olduğu ve ikisinin de temel bir birlik sağladığı görülür. İnsan anlayan bir varlık, çevirinin de bir varlık olduğunu söyleyen Heidegger, insanın dünyayı anlaması ile birlikte, çeviri sürecinin başladığını vurgular. Bir insan, kendi dünyasını diğer insanların dünyası ile iletişime geçirdiğinde, aslında kendi dünyasının çevirisini yapmış olduğunu belirten Heidegger, hermeneutik ile çeviri arasındaki bağlantının, çok önemli bir yapılanma olduğunun altını çizer. Aslında hermeneutik çeviri yapmayı düşünürken, kendini yansıtır (Cercel 2011) .

Eski Yunanca kelime olan hermeneutik, Gadamer'in sözleriyle ilan etmek, yorumlamak, açıklamak anlamına da gelir. Ancak, yorumlamak aynı zamanda çeviri için de kullanılan bir kelime olduğu için, Gadamer bunu " hermeneutiğin temel anlamı düşünce bildirimidir" diyerek açıklamıştır (Koller 2011: 212) Gadamer'e göre, insanın varlığını ve onun temel koşullarını açıklamak ancak "anlamanın" değerlendirmesiyle gerçekleşebilir. Onun için, sanat deneyimlerinin incelenmesi, gerçeklik ile ilgili soruların cevaplanması bakımından başlangıç noktası sayılır. Anlamanın evrensel ve ontolojik bir kategori olması nedeniyle de, edebiyatın özel ve yüksek bir statüye sahip olduğunu önemle vurgular. 'Tutarlılık', 'bütünlük' ve 'birlik', edebî bir eserin ayırt edici özellikleridir diyen Gadamer, edebî bir eser ile hermeneutik arasında temelleri sağlam bir ilişki kurmuştur (Köppe; Winko 2013: 76).

Gadamer'in varsayımları, anlamanın keyfi olmadığını, ancak anlaşılabilir bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ona göre metinler sadece farklı koşullar altında anlaşılır ve anlam, gerçek ve somut bir boyuttur, tanınabilir bir boyut değildir (Köppe; Winko 2013: 27). Bu açıklamalardan Gadamer'in anlam kavramı ortaya çıkar ve anlam kavramı her zaman otantik bir durumda olan bir öznenin nesnesinin bir anlamıdır.

Gadamer'in edebî bilimler bağlamındaki hermeneutik konumlandırması çoğu zaman eleştirilmiştir. Onun varsayımlarına göre, anlama ve önemli kavramlara yaklaşım süreci belirsiz ve gizemli kalır. Bir metin içerisindeki tam anlam, belirli bir zaman içerisinde, etki tarihi veya aktarım oluşumuna bağlı olarak ortaya çıkar (Nord 1988) . Bu da bir metin yazarının, metnin anlamını kesin olarak belirleyememesinin nedeni ve yazarın niyeti hermeneutik kuramının değerlendirilmesinde yararlı bir ölçü olmamaktadır.

Gadamer'in çeviri biliminde yer alan hermeneutik yaklaşımının ana düşüncesi ise, bir metni anlamadan çevirisini yapmanın imkânsız olmasıdır. Hermeneutik çeviride, metin, kelimeler veya cümleler tek

başına bir yapı olarak değil, metnin içerisinde bir bütün olarak kabul edilir. Çünkü aktarılması istenilen anlam, ancak metnin içerisindeki yapıların bir bütün olarak ele alınması ve yorumlanması ile ortaya çıkar.

Edebiyat biliminde, hermeneutik çeviri kavramı kendini edebî metin çevirilerinde de göstermiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde hermeneutik'i çeviri bilimin içine alan çalışmalar yapan Fritz Paepcke (1916-1990), Leipzig okulunun savunduklarının tersine, çevirinin merkezine çevirmeni ve görüşlerini koymuştur. Fritz Paepcke, Gadamer'den esinlendiği hermeneutik düşüncesiyle, çeviribilimde, dilbiliminin ağırlık merkezinde olması gerektiği iddiasına karşı çıkarak, çeviri sürecinin ayrılmaz bir parçası sayılan dilbilimcinin, çeviri metinlerini ele alma süreçleri üzerinde durmuştur. Onun için, çeviri ilkesi için geçerli olan şey çevirinin ne anlama geldiğinin kimliği ve üretim farkıdır (Siever 2015:146).

Çeviride dilbilimsel eşdeğerliliği reddeden Paepcke, metnin değiştirilmez olduğunu ve çevirmene sabit bir referans noktası olarak hizmet ettiğinin savunur. Bu sözleri ile de Heidegger ve Gadamer'in temsil ettiği yeni felsefe anlayışını benimsediğini göstermiştir. Odak noktasının kaynak metin üzerinde olması gerektiğini savunan Paepcke, bunun sebebi olarak erek metnin hermeneutik olarak yapılandırılmayacağına bağlamaktadır. Metin anlamak, metin çevirisi ve çeviri eleştirisi üzerine yazdığı makalelerde, çeviri yaparken göz önünde bulundurulması gereken çeşitli hususlara dikkat çekmektedir. Sadece olaylar ile iç içe olan metinlerin çevirisinin mümkün olduğunu söyleyen Paepcke, bu olayların dilsel değil, tarihsel, ekonomik, sosyal ve kültürel gibi öğelerden oluştuğunun altını çizmektedir (Siever 2015: 76). Kaynak metnin anlamını anlaması gereken çevirmenin, metinsel olay hakkındaki bilgisi, metin hakkındaki anlayışını büyük ölçüde etkilemektedir. Paepcke anlamayı, bir olay ve durum ile ilgili bilinçlenmeyi sıralama veya kendi özelliklerinin sezgisel olarak algılanma olarak tanımlamaktadır. Burada önem arz eden işlem, anlamının kendi başına oluşmadığı durumlarda, yorum yapmanın ek bir hamle olarak devreye girmesidir.

Hedef metnini durgun değil, dinamik olarak görmesi, çevirinin ve çeviri başarısının zamana bağlı olması ile ilgili olduğu görülmektedir. Örneğin ellili yıllarda yapılan ve hedef kitle tarafından kabul edilen bir çeviri bugün kabul edilemez olabilmektedir. Bu çerçevede söylenenin ve ne anlama geldiğinin ayırt edilmesi ve bunların farklı olduklarının da önemi büyük olmaktadır. Paepcke'nin çeviri-hermeneutik ilişkisi ile ilgili yaptığı yorumlar, 21.yüzyıl çeviri kuramcıları tarafından, hermeneutiğin, her metinde bulunan çeviri belirsizliğini tek bir anlam duygusuna indirgediğinden dolayı, indirgeyici olmakla suçlanmaktadır.

Alımlama ve üretim kavramları, bir çevirmenin görevini, onun iletişimsel bir süreç içinde durduğunu ve okura iletmesi gereken bir mesajı olduğunu özetleyen kavramlardır. Çevirmen bu mesajı mümkün olduğu kadar doğru şekilde iletmeli ve eserinde iz bırakmamalıdır ve kendisi olmadan mümkün olmayan bir iletişimi kolaylaştırmalıdır. Bu bağlamda Radegundis Stolze'ye göre, alımlama süreci üç kategoriden oluşmaktadır: Tema, anlambilim ve sözcükler. Tema (Konu), metinsel yapı alanını, yani bir metnin en başından beri doğru şekilde sınıflandırabilmek için sahip olması gereken tutarlılığı, yapısını, metnin durumunu ve çevirmenin önyargılarını (Vorverständnis) kapsamaktadır (Stolze: 1986). Anlambilim, metnin anlam bölümlerini, yani kelime alanlarını, açıklamalarını ve çağrışımlarını sorgular. Sözlük bölümü ise, sözcükleri yapı taşı olarak görür ve kelimelerle metin yapısı arasında olan özellikleri ve birbirleri ile olan ilişkileri inceler. Üretime gelince, Stolze iki kategoriden bahsetmektedir: Pragmatik ve stilistik (üslup). Pragmatik hedef kitle tarafından belirlenirken, üslup, çevirmenin orijinal metni dil potansiyeline göre nasıl ürettiğinin, yani kaynak metnin üslubunu nasıl aktardığı ile ilgilidir.

Çeviribilim ve Kültür Paradigması

Çevirinin kültürlerarası bir eylem olduğu yaygın olarak kabul görülür. Fakat çeviri metnini oluşturma öncesinde ve esnasında, dil, kültür ve metin ilişkisinin çeviri metnine olan etkisinin, çeviriyi verimli hale getirme aşamasında hangi boyutta olduğu veya olması gerektiği konusu günümüzde halen tartışılmaktadır. Çeviri biliminde kuramsal bakış açılarından hangilerinin merkezde olması gerektiği konusunda, metnin anlam bütünlüğünü oluşturma aşamasında, kültüre özgü anlam öğelerinin birleştirici bir sistem olarak görülmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Apel; Kopetzki 2003: 66). Böylece çevirinin artık bir eylem olarak kabul edilmesinin ardından, H. J. Vermeer çeviride “Kültür” kavramından bahsederek, kültürün çeviri biliminde önemli bir aktarım ögesi olduğunun vurgusunu yapmıştır. Kültür, bir toplum içerisindeki farklı rollere sahip olan bireylerin beklentilerinin karşılanması ve beklentilerinin doğrultusunda davranmak için sahip olmak, bilmek, hâkim olmak ve hissetmek zorunda kalmasıdır ve aynı topluma ait olan bireylerin şekillendirdikleri çevreyi algılamaları ve uyum sağlamaları için bilmek zorunda olunan her şeyi içinde kapsamaktadır (Köppe, Winko 2013:112).

Her ne kadar Kültür ile ilgili yapılan tanımların sayısı sayılmayacak kadar çok olsa da, kültür kavramı çeviri biliminde sık kullanılan tanımlarla öne çıkmaktadır. Bu tanımlardan birini Hans Vermeer şu şekilde yapmaktadır: “... Bir toplumun üyelerinin

davranışlarının dayandığı normların, geleneklerin ve görüşlerin toplamı ve bu davranışların sonucunun toplamı (örneğin; mimari yapılar, üniversite tesisleri vb.) ...” (Reiß; Vermeer 1991: 44).

Çeviri sadece bir metnin bir dilden diğer dile çevrilmesi değil, aynı zamanda kültürlerin karşılaşmasıdır diyen Vermeer, bu karşılaşmanın ancak bir kültürden gelen metnin başka bir kültürde tanındığında ve o kültür içinde yeni bir kabul gördüğünde başarılı olacağını savunmaktadır (Reiß; Vermeer 1991: 13). Bu durum, çevirinin özel bir kültürel transfer türü olduğunu göstermektedir.

Modern çeviri bilimine yönelik en belirleyici ve köklü değişiklik, Hans J. Vermeer tarafından yapılmıştır. Vermeer’in, çeviribilime olan işlevsel teorik yaklaşım tarzı onu aynı zamanda bu yaklaşımın temsilcisi yapmıştır. Çeviriyi, eylem teorisinin özel bir çeşitliliği olarak sınıflandırmak, Reiß/Vermeer kuramının kilit noktalarından birisi olmuştur (Siever 2015: 76). Ancak, bir çeviriyi genel bir eylemden farklı kılan, çeviride kaynak metne verilen tepkinin zaten bir eylem olarak var olması durumudur.

Her eylem amaçlıdır. Basit bir ifadeyle, istenilen amacın, bundan daha değerli olması isteği, bir motivasyona dayanmaktadır. Bir insanın motivasyonu, farklı bileşenlerden, farklı şekillerde etkilenmektedir. Çeviri, tüm nesnelliği ile kişisel bir hizmet olduğundan, özel bir eylem türü olarak sınıflandırılması gerekmektedir. Bir davranışta bulunmak, karar verme eylemini beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda, bir çeviri, çevirmenin bağımsız şekilde yer aldığı bir karar verme sürecidir (Nord 1988: 67). En nihayetinde neyin nasıl çevirileceğine çevirmen karar vermektedir.

Böyle bir yaklaşımda Vermeer için önemli ve belirleyici nokta, bilgilerin aktarımından ziyade, bu bilgilerin içerisindeki kültürel öğelerin aktarımı olmuştur. “Çevirilerin baskın özelliği onların amacıdır” (Reiß, Vermeer: 1984, 96) cümlesi, Yunancada amaç-işlev anlamına gelen “Skopos” dediği kuramının da çıkış cümlesi olmuştur.

Skopos kuramı ilk olarak, 1984 yılında, Katharina Reiß ve Hans J. Vermeer’in “Genel Çeviri Kuramı” adlı çalışmasında değerlendirilmiştir. Reiß/Vermeer’in ilk ve asıl kurallarından biri, hedef kültürdeki bilgilerin işlevselliğinin, çeviri eyleminin asıl amacı olması durumudur. Yani skopos kuramı yaklaşımının her zamanki filolojik ve eşdeğerlik odaklı çeviri kavramlarından radikal bir şekilde farklılaştığı ve uygulama ve işlevsel odaklı olduğu belirtilmiştir (Siever 2015: 87). Bir çevirinin skoposla ilgili olması gerektiği dışında, metin içi ve metinlerarası kuraldan oluşan bir tutarlılık kuralı da formüle edilerek, metin içi kuralın

her zaman öncelikli olduğunun altı çizilmiştir (Koller 2011:214) Bu da çevirinin kendi içinde tutarlı olması gerektiğinin önemini vurgulamaktadır. Bir çevirinin kaynak metin ile uyumlu olması gerektiğinin altını çizen Vermeer, metin içi kuralların yerine getirilmesi konusunda önemli vurgular yapmıştır. Bu vurgu, kaynak metnin olası tutarsızlıklarının hedef metne dâhil edilmesi gerektiği anlamına da gelmektedir. Vermeer'in teorisinin ana merkezinde, çeviri eyleminde en yüksek kıstas olarak duran kültürün yanı sıra, bu kültür aktarımını açıklamaları ile yapan ve bir bağlam kuran çevirmenler durmaktadır (Siever 2015: 86). Kültürel özelliklerin ve metin türlerinin kapsamlı ve sürekli güncellenen boyutları hakkında bilgi gerekliliği, bu bağlamları kurma açısından büyük önem arz etmektedir.

Reiß ve Vermeer'in temel düşüncelerine bakıldığında, daha önce dilbiliminde popüler olan ve daha dinamik bir anlayışta olan katı ve eşdeğerlik odaklı çeviri kavramlarından uzaklaşmaktadır (Reiß; Vermeer 1984: 11). Metnin bütünlüğüne odaklanan ve bu bütünlüğü netleştirme yolunda tek başına kelimelerin çok fazla ağırlığa sahip olmadıklarını vurgulayan skopos kuramı, çeviri süreci boyunca, çevirmenin kaynak metni anlaması ve belirli durumlarda anlamlandırması özelliğine odaklanmıştır (22).

Çeviri bilim-Kültür ilişkisine bakıldığında, bu ilişkide önemli olanın kültürün işlevselliği olduğu görülür. Kültürleri bağımsız sistemler olarak değil, karşılıklı etkileşimlerini, özellikle bilimsel bir bakış açısıyla ele almanın gerekli olduğu açıktır (Siever 2015: 58) . Çünkü çevirmenlerin çalışmaları kültürler arasındaki temasta önemli bir rol oynar.

Son yıllarda çeviri araştırmalarına bakıldığında, çeviri-kültür ilişkisine sıkça rastlandığı gözlemlenir. Fakat bu araştırmalar iki sorunlu alanı beraberinde getirir. Bunlardan biri kültürlerarası transfer sonucu ortaya çıkan yabancılaşma, diğeri ise dilsel eylem olarak çeviri sorunudur. Bu dilsel eylem, bireysel kültürler arasında karmaşık ve çeşitli ilişkilere denir ve dil, metin ve kültür üçgeninde ortaya çıkar. Yani çeviri, kültürlerin ve kültürlerin çevirisi tarafından oluşturulan kapsamlı bir çerçeveye dayanır (Stolze 2005: 152). Çeviri bilimin temel sorularından biri de çevirinin kültürlerarası bir eylem olarak anlaşılmasında, kültürel transfer metodolojisinin, çeviri uygulaması üzerindeki etkisinin ne boyutta olduğudur. Ayrıca Kültürler arasındaki farklı çatışma süreçlerinin, karmaşık bir çeviri sürecini beraberinde getirmesi altının çizilmesi gereken önemli bir noktadır.

Kültürün kendisini metinlerde nasıl gösterdiği ve çeşitli metinlerde nasıl yeniden yapılandırıldığı sorusu da, 1980'lerden bu yana giderek üzerinde durulan önemli konulardan biri olmuştur.

Kültürel olarak işaretlenmiş metin öğelerinin çevirisi ve metinlerin kültürel boyutuna yakınlaşmak için, metodolojik çıkarımlar, kaynak metnin taleplerine yaklaşılmasını sağlamaktadır. Metinlerin kültürel boyutuna ve çevirmenin hâkimiyetindeki sonuç taleplerini daha yakından görebilmek için, öncelikle metin ve kültür değişkenlerinin çıkarımı yapılmalıdır (Apel; Kopetzki 2003: 24). Metinler ve çevirileri, toplumsal olarak gelenekselleşmiş bir eylem bağlamında dilsel bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Metini, üretildiği ve iletiildiği kültürün bir parçası olarak anlamak için, kültürel kodların vurgulanması, metin ve kültür arasındaki bağlantıyı kurmayı mümkün kılmaktadır (24).

Edebî metinlerin çevirisinde kültürel aktarımın sağlanması için, metnin kültürel özgünlüğünün detaylandırılması ve sorgulanması kaçınılmazdır. Öyle ki kültürün metin içerisinde kendini nasıl gösterdiği sorusu da, tüm gözleri değerli bir çeviriyi ortaya koymak isteyen çevirmenin yetkilerine çevirmektedir (Klopfer 1967: 46) . Almanca dilinde çeviri araştırmaları yapan ve çeviri bilime çok boyutlu ve sistematik bir analiz getiren Göttingen Okulu, (Göttinger Schule) çeviriye getirdikleri dilbilimsel ve edebî yaklaşımları dışında çeviride kültürel aktarımların ve yaklaşımların önemli paradigmaları üzerinde durmuştur.

1985'ten 1996 yılları arasında Armin Paul Frank yönetiminde Göttingen Üniversitesine bağlı olan ve Göttingen Okulu (Göttinger Schule) diye adlandırılan ekol, özel araştırma alanı (Sonderforschungsbereich SFB) olan Edebî Çeviri (Literarisches Übersetzen) alanında bugüne kadar çeviri alanında çok sayıda araştırma yapan araştırmacılar arasında sayılmaktadır. Andreas Poltermann'ın da aralarında bulunduğu Göttingen ekolünün amacı, edebî çevirinin kültürel tarihini Almancaya çevirmek idi (Stolze 1992:146). Çeviri araştırmalarının bu boyutu araştırmacıların yönlerini orijinal ve çeviri metinleri arasındaki edebî, dilbilimsel ve kültürel farklılıkları incelemeye yöneltmiştir. Betimleyici çeviri çalışmalarının hedef metin odaklı görüşlerinin aksine, Göttingen Okulu, çevirinin iki farklı dil, edebiyat ve kültür arasında gerçekleşen sınır ötesi bir transfer olarak incelenmesi gerektiğini savunmuştur (148).

Araştırmalarını dört aşamaya bölen Göttingen Okulu, birinci aşamada iki dil veya iki edebiyat arasındaki edebî ilişkileri incelemiştir. İkinci aşamada, çeviri kültürünün hatlarını daha net çizebilmek için

bütünleştirici yön vurgulanmıştır. Tarih, sistem ve normlar anahtar kelime olarak kullanılmıştır.

Üçüncü aşamada ise edebî çeviri, yabancı bir deneyim ortamı olarak odak noktası oluşturmuştur. Çalışmalarda kültür, kültür transferi, yabancılaşma deneyimi, kültürlerarasılık gibi terimler karakteristik terimler olmuştur. Dördüncü ve son aşama, çevirinin yorumsal, tarihsel ve sistematik yönlerini ele alır ve bir nevi sonuçların özetidir (Siever 2015: 183).

Göttingen okulunun, çevirinin karar çatışmalarının sonucunda ortaya çıkması ile ilgili destekleyici görüşlerinin sebepleri arasında, çevirmenlerin her zaman uygun olmayan, aksine uyumsuz şartlar arasında da karar veriyor olmaları ve edebî çevirilerin birbirleri ile çelişkili normların etkisi altında olmalarıdır (183). Bu görüş, çeviri işinin ağırlık merkezinde çevirmenin değil, çevirinin olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Çeviri kuramlarının ve çeviri çalışmalarının geliştirilmesi üzerine yapılan araştırmalar, iyi bir çeviri nasıl olmalı sorusunun ne kadar zor bir soru olduğunu göstermektedir. Özellikle edebî bir eserin çevirisi, içinde barındırdığı yapı taşları nedeniyle çeviribilimde birçok kez ele alınan ve üzerinde sayısızca çalışma yapılan bir konu olmuştur. Bir eserin biçim ve içeriği, mevcut dil araçlarının özel kullanımı ve yazarın kişiliği ve koşulları o eseri zor ve her defasında farklı yorumlanabilir hâle getirebilmektedir. Bir çevirmen, çevirisini yapacağı bir eserin tüm karmaşık yönlerini çözümlene ve başka bir dile çevirme sorunlarıyla karşı karşıya gelmektedir. Çevirmen, çeviri sürecinin en önemli parçası olmaya zorlanır ve çevirmenin kaynak metni anlama derecesi, çevirinin en önemli başlangıç aşamalarından biri olduğu görülmektedir.

Bu süreç ile ilgili alanda Paepcke ve Stolze'nin bulguları çeviri biliminin gelişmesinde önemli adımlar olarak izlenmektedir. Çeviribilime hermeneutik tarafından gelen katkı, çevirinin bilimsel değerlendirmesinde öznel etkilerin dâhil edilmesi durumu olarak görülmektedir. Sonuç olarak hermeneutiğin çeviribilime yaklaşımında önemli olan noktanın, hermeneutik yaklaşımının uygulama içerisindeki talimatları ve çevirmenin kendi dil eylemine dikkat etme zorunluluğu yerine, çevirinin nasıl yapılacağı ve yorumlanacağıdır. Çeviri sürecinde yapılan öznel yorumların, metni anlamının, yaratıcılığın ve sezgisel yaklaşımın çok önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Çeviribilimde, çevirmenin en önemli görevlerinden birinin de kaynak metnin kültür referanslarını hedef metne aktarmasıdır. Çünkü

çeviri her zaman iki kültürlü bir süreçtir ve her eylemde olduğu gibi kültürel öğelerin aktarımında özel bir karar alma durumudur. Kaynak metinden erek metne yapılan yolculukta, çevirmen, kültürel öğelerin yapılandırma sürecine girmektedir ve bu süreçte çeviri ve hedef kültürün rolleri değişebilmektedir. Hedef metnin kültürel öğeleri çevirmenin çeviri eylemini büyük ölçüde etkileyebilmekte veya sağladıkları yeni paradigmlar aracılığıyla çeviriyi olumlu şekilde teşvik edebilmektedir. Başka bir deyişle, çeviriler yaratıldıkları ve yapıldıkları kültür tarafından var olurlar ve aynı zamanda çevrelerinin edebî yansımalarını etkilerler. Gerek yabancılaşma ile karşı karşıya gelme, gerekse yabancılaşma deneyiminin kişisel deneyime yansımaları veya kültürel öğelerin yeniden yorumlanarak alınmasını sağlamak, edebî çeviri, hermetik ve kültür ilişkilerinin çeviri araştırmalarında hem kuramsal hem de metodolojik olarak tarihsel bir statüye sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmanın odak noktasında vurgulanmak istenilen en önemli unsurlarından biri, hiçbir edebî eserin veya ulusal dilin kendi için var olmadığıdır. Çevirmenin çeviri oryantasyonunda metinlerarası kültür köprüsü inşa etme özelliği sayesinde, çevirinin nasıl kaçınılmaz ve gerekli bir eyleme dönüştüğüdür.

KAYNAKLAR

APEL, Friedmar; KOPETZKI, Annette (2003). Literarische Übersetzung, Stuttgart: J.B.Metztersche Verlags- buchhandlung.

BECKER, Sabine ; HUMMEL, Christine; SANDER, Gabriele (2006). Grundkurs Literaturwissenschaft, Stuttgart: Reclam Verlag.

CERCEL, Larisa (2011). Das Verhältnis von Eigenem und Fremdem in Schleiermachers hermeneutischer Übersetzungstheorie Bernd Kortländer / Sikander Singh (Hrsg.) Das Fremde im Eigensten. Die Funktion von Übersetzungen im Prozess der deutschen Nationenbildung, Tübingen: Narr Verlag.

KLOEPFER, Rolf (1967). Die Theorie der literarischen Übersetzung, München: Wilhelmin Fink Verlag.

KOLLER, Werner (2011). Einführung in die Übersetzungswissenschaft, Tübingen: Narr Francke Verlag.

KÖPPE, Tilmann; WINKO, Simone (2013). Neuere Literaturtheorien, Eine Einführung, Stuttgart: J.B. Metzler Verlag.

LEVY, Jiri (1969). Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung. Deutsche Übersetzung, Frankfurt/M, Bonn

<https://periodicos.ufsc.br/index.php/scientia/article/viewFile/1980-4237.2012n11p24/22395>

NORD, Christiane (1988). Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. Heidelberg: Julius Groos Verlag.

REIß, Katharina; VERMEER, Hans J. (1984). Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

SCHLEIËRMACHER, Friedrich Daniel (2002). Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens. In: Kritische Gesamtausgabe, Berlin, de Gruyter, (Bd. 11), S.73

SIEVER, Holger (2015). Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung, Tübingen: Narr Francke Verlag.

STOLZE, Radegundis (1992). Hermeneutisches Übersetzen, Tübingen: Narr Francke Verlag, 54

STOLZE, Radegundis (2005). Übersetzungstheorien (6. baskı), Tübingen: Narr Francke Verlag

